

Emancipace, socialismus a feminismus

prof. Dr. phil. Gerlinda Šmausová, Priv.-Doz.

1. Emancipace

2.1 Emancipace žen v socialistické ideologii

2.2 Reálná politika socialistického režimu vůči genderové nerovnosti

2.3 Faktická emancipace bez expresivního zdůraznění

3. Feminismus

3.1 Feminismus v Čechách

3.2 Sociální aspekt feminismu

3.3 Symbolické zdůraznění emancipace

4. Konvergence socialistické a feministické emancipace žen

1. Emancipace

Myšlenka emancipace, která původně znamenala propuštění z otroctví, se stala hybnou silou vývoje společností v době osvícenství. Citujme Kanta: Osvícenství je východ člověka z nesvéprávnosti, kterou si sám přivodil. Nesvéprávnost je neschopnost, používat vlastního rozumu bez návodu druhých. Za tento stav je člověk sám vinen tehdy, když není způsoben nedostatkem rozumnosti, ale nedostatkem rozhodnosti a odvahy, používat rozumu bez návodu druhého. Sapere aude! Měj odvahu, používat vlastního rozumu, je heslem osvícenství.¹

Na přelomu 17. a 18. století vznikla hnutí za osvobození sebe sama ze stavovské nebo třídní nerovnosti, z etnické, kulturní, náboženské, a konec konců nebo od samého začátku i z genderové nerovnosti. Emancipace konkrétně spočívá ve zbavení se cizího určení v právní, politické, ekonomické, sociální a psychosociální rovině². Osvobození člověka je spojeno s představou konce vlády člověka nad člověkem, tj. s ideálem rovnosti a všestranným rozvojem

osobnosti. Z historie emancipačního ženského hnutí si připomeňme, že existovaly dva třídně rozdělené proudy: ranné snahy žen nově vznikající střední měšťanské vrstvy a pozdější hnutí za práva proletářských žen. V po-sametově-revoluční situaci v České republice se oba proudy v podobě seriálního kolektivu českých žen³ a tzv. západního feminismu setkávají a řeší možnosti vzájemné spolupráce.

2.1 Emancipace žen v socialistické ideologii

Již francouzský socialista Charles Fourier označil stupeň emancipace žen jako měřítko všeobecné emancipace společnosti. Praotec socialistického přístupu August Bebel chápal emancipaci žen jako jednu ze stránek všeobecné sociální otázky, jejíž konečné řešení může spočívat jen ve změně společenského řádu⁴. Hlavní charakteristikou socialistické ideologie je vyrovnání sociálních rozdílů mezi lidmi, a proto se i v tomto příspěvku musíme zabývat třídní nebo vertikální strukturou společnosti.

Podle marxistické teorie jsou nerovnosti mezi třídami, ale i mezi muži a ženami, generovány kapitalistickými výrobními poměry, kde logika reprodukce kapitálu předpokládá vykořisťování pracovní síly. Závislost ženy se navíc vysvětluje i z „původní“ dělby práce a vzniku soukromého vlastnictví, ke kterému v předhistorických dobách patřily i ženy⁵. V kapitalismu jsou ženy vyloučeny ze společenské produkce materiálních statků a odkázány do nově vzniklé privátní sféry, kde se uskutečňuje směna výdělků ze strany námezdně pracujících mužů za tzv. reprodukční služby ze strany žen. Žena v domácnosti je tudíž závislá na muži živiteli, což lze podle Marxe překonat jen vlastní námezdní prací. Tím se žena sice stává stejným předmětem vykořisťování jako muž proletář, ale současně se muži a ženy stávají rovnými mezi sebou, a společně stejně nerovnými ve vztahu ke kapitalistům. Toto postavení v kapitalistické produkci proletářské ženy předurčuje k tomu, vést s muži společný boj, který by je oba vymanil z nesamostatné existence. Emancipace žen je součástí všeobecné lidské emancipace⁶.

2.2 Reálná politika socialistického režimu vůči genderové nerovnosti

si kladla za cíl uskutečnit rovnoprávnost mužů a žen *zapojením žen do produkce; vytvořením společenských a institucionálních podmínek v pracovním právu; na pracovištích; převzetím starosti o děti, prakticky od narození až do vstupu do povolání; kompenzačními opatřeními, např. podpory přístupu žen ke vzdělávání, uzákoněním ukončení těhotenství ad.*

Emancipační cíl a opatření byly pragmaticky podpořeny naléhavou potřebou pracovní síly, zvláště v plánovaném hospodářství s velmi zdražavým procesem „fordizace“ produkce. Mzdy byly vyměřovány politicky na tak nízké úrovni (zdá se, že z hlediska produktivity práce ještě nadhodnoceně), že se výdělek žen stal nezbytnou součástí rodinného příjmu. Rétorika emancipace pro ženy získala

příchuť ideologické manipulace, tím spíše, že oficiální politika od samého počátku zdůrazňovala i význam mateřství, dokonce takovou měrou, že fakticky paralyzovala plné využívání liberalizace zákona o ukončení těhotenství⁷. Ochrana matek (placené mateřské dovolené) byla, ve srovnání např. s NSR, vskutku velkorysá. Tím oficiální politika oproti původnímu revolučnímu duchu normativně potvrdila model tradiční rodiny, běžnou představu o funkci otce, nepodporovala experimenty s novými formami soužití a bydlení. Souhrnem řečeno - v socialismu panoval patriarchální, či podle Foucaulta - pastorální přístup k ženské otázce⁸.

2.3 Faktická emancipace bez expresivního zdůraznění

Nicméně, normativní síla praxe vykonala své: zapojení žen do pracovního trhu přineslo vztahovou nezávislost na partnerovi jako předpoklad rovnocenného partnerství⁹. Ženy nasazovaly své schopnosti a možnosti a nabyly tím určitého rovnoprávného habitu. Vývoj se samozřejmě dotkl i mužů. Při celkem nezměněné „tradiční“ genderové rétorice se začal měnit obsah „mužství“, a to jak na pracovištích, tak v privátní sféře, hlavním místem psychosociální pohody. První změna se týkala hierarchické struktury mezi muži, která je podle teorií mužství důležitější než jim společná nadřazenost nad ženami (*ceteris paribus*). Ani socialistická společnost se sice nemůže obejít bez mocenských struktur příkazů a jejich vykonávání (ve výrobě, v administrativě), „nemeritní“ politické panství ale vertikální strukturu značně zploštilo¹⁰. Již tím bylo panství mužů v privátní sféře značně oslabeno. Druhá změna se týká funkce živitele domácnosti. Sice se často zdůrazňuje, že emancipace žen zpravidla znamenala znormalizování jejich dvojí zátěže. Pro nízké mzdy a nedostatek „konzumního zboží dlouhodobé spotřeby“ ale byli mimopracovní zátěži vystavováni i muži. Výzkumy domácí práce by měly důkladněji zaznamenat význam „přidružené“ domácí výroby ze strany mužů. Dosud jim uniká jinak tak příslovečné kutilství českých mužů, včetně těch akademicky vzdělaných, kteří např. svépomocně stavěli obydlí a rekreační objekty, opravovali auta, nakupovali, vodili děti do školek atd. Nutnost dvojí zátěže patří ke kritice socialistického pojetí rovnosti a egalizace mezd. Z hlediska emancipace žen se ale tato okolnost může jevit jako podpora rovnosti z genderového hlediska, obdobně tomu, jak relativní nouze dřívějších dob pomáhala stmelovat rodiny. Aspektem této solidarity politicky a ekonomicky stejně deprivovaných žen a mužů se zabývá i Možný, který uvádí, že česká rodina v zájmu „dobrého“ přežití měla své zástupce ve všech protikladných legálních i ilegálních, soukromých a veřejných strukturách. Je pravděpodobné, že se dělba práce podřizovala spíše rodinné strategii než individuálním touhám po rovnoprávnosti genderu. Dělba soukromé práce sice podporovala tradiční rolová pojetí, tj. rozdílnost mužů a žen. Podle teorie párového soužití se ale pocit rovnocennosti (a ne rovnosti) partnerů nezakládá na stejnosti mužských a ženských pracovních schopností a výkonů, ale na *spravedlnosti* jejich směny¹¹. Domnívám se, že v Čechách převládal co do

směny vyrovnanější či spravedlivější vztah než v západních rodinách s mužem živitelem a ženou v domácnosti. Spojenectví mužů a žen, paradoxně indukované jak oficiální, emancipační socialistickou politikou, tak jejími hospodářskými nedostatky a později i politickým útlakem v době normalizace, je jedním z důvodů pro odmítání feminismu jako ideologie genderového konfliktu. Do rozporu s feminismem se ale dostaly i po-sametově-revoluční pokusy o znovuuplatnění nostalgického modelu muže živitele a ženy v domácnosti. Vývoj v západních zemích mezitím totiž vyloučil možnost, že by se rovnost mohla uskutečnit mezi fakticky nerovnými. I feministky došly poznání, že podmínkou emancipace je vlastní příjem žen! K problému se vrátíme po diskusi feminismu.

V dosavadním popisu jsem nepoužila slova emancipační uvědomění, které podle některých teorií je skoro důležitější než faktická rovnost a svoboda. *České ženy byly emancipované, aniž by si to v těchto slovech uvědomovaly*. Jde o známý psychický mechanismus, že nepojmenováváme samozřejmé. Bauman na tento jev nedávno upozornil ve spojitosti se spravedlností. Pokud spravedlnost funguje, neuvědomujeme si ji, a proto se první zmínka o ní bude týkat toho, že byla porušena. Stejně tak se problém emancipace zjevuje dříve a jasněji tam, kde se jí nedostává¹². A v tom se odhaluje zvláštnost feminismu – vznikl ze situace žen středních vrstev, o které bylo v patriarchátu materiálně dobře postaráno, za tu nemalou cenu, že zůstaly ve srovnání se svými muži jak nerovné tak nesvobodné. Není divu, že se tento nedostatek ideálních statků musel ideově/symbolicky artikulovat.

3. Feminismus

je historickým následníkem hnutí žen středních, měšťanských žen. Toto hnutí se v rámci marxismu vyznačuje odlišným pojetím významu genderu: Socialistická ideologie považuje za hlavní problém kapitalismu rozpor mezi kapitálem a prací, zatímco se genderový rozpor jeví „jen“ jako vedlejší, odvozený rozpor. Feministická teorie význam převrací: Vykořisťování žen ze strany mužů předchází vykořisťování všech ze strany kapitalistů a má tendenci, kapitalismus přetrvat. Feministou je, kdo považuje genderový rozpor za zásadní a třídní za vedlejší¹³. Tento diskurs inspirovaný marxismem se v SNR odehrával koncem sedmdesátých let. Jeho účastnicemi samozřejmě nebyly dělnické ženy, ale intelektuálky, vědkyně ze středních vrstev, a už jejich diskuse nutných cílů emancipačního hnutí začala opomíjet třídní rozdíly. Zřejmě proto se tato levicová, povýtce socialistická orientace časem prakticky beze zbytku rozpustila v hnutí žen středních vrstev.

Feminismus byl do Čech importován jako myšlenkový směr, vyvinutý převážně v USA¹⁴. Americký feminismus se zpočátku ve všech svých podobách zabýval výhradně zájmy žen: ve feminismu difference, v radikálním feminismu stejnosti mužů a žen, v dekonstruktivistickém či psychoanalyticky orientovaném feminismu atd.¹⁵

3.1 Feminismus v Čechách

Přínos feminismu spočíval v tom, že zásadním způsobem překonal dosavadní biologické chápání pohlaví a na jeho místo dosadil společensko-vědní koncept genderu¹⁶. Feminismus podnítl vznik genderových studií a prakticky „zdvojit“ dosavadní vědění v mnoha disciplínách. Feminismus poskytuje jazykovou hru, ve které je možné formulovat emancipační nárok žen v nově vzniklé soustavě volného trhu a liberálního státu. Feminismus ale také narazil na žitou zkušenost českých žen, které se v mnoha ohledech cítily kompetentnějšími členkami společnosti než západní emancipované ženy, které jim byly implicitně kladeny za vzor. Jejich nároky se musely ve srovnání s *coping* strategiemi českých žen jevit jako idealistické předpojatosti¹⁷.

Feminismus ale také upozornil na reziduální momenty socialistické emancipace žena podnítl kampaně za jejich odstraňování. K nim patří právě i ono skryté kurikulum předchozí socialistické emancipace, podle kterého sice ženy uplatňují svoje vědění a moc, ale tak, aby se nedotkly mužského sebevědomí¹⁸.

Feminismus vyzval české ženy, aby přestaly hrát roli raba ve vztahu k pánům¹⁹. a začaly považovat za samozřejmé, že se jejich faktická, ale nevyslovená emancipace změní v uvědomovanou, především ve veřejné, ale i v privátní sféře. Ve vědě jde např. o proražení tzv. skleněných stropů, které přetrvaly socialismus nebo dokonce nově vznikly. Zde se ukazují u žen značné bariéry, které nespécificky chápu jako obavu ze ztráty důležité součásti dosavadní identity. Ta umožňovala dalekosáhlou emancipaci při zachování tradičního obrazu za mlada atraktivní, později starostlivé, rozumějící, tolerantní, ale i žensky lstivé, manipulující české ženy²⁰. Připustit si již uskutečněný rozchod s tradičním chápáním mužských a ženských rolí není lehké, protože nelze předem odhadnout, jaké důsledky by přiznání vlastní vysoké prestiže a moci, tedy mužských atributů, mohlo mít na vlastní identitu a vztahy k mužům, ať ve veřejné nebo a hlavně v privátní sféře! Zvláště velkou zdráhavost pozorujeme u žen, které se vzdálily nejdále – u českých badatelek. Českým ženám se stále ještě jeví přijatelnější strategie ponechání skutečně hrané role a statusu v neoznačeném stavu.

Common sense, hlavně ze strany mužů, totiž správně odhaduje, že feminismus znamená konfliktní postoj vůči mužům. Nutným závěrem logiky konečných zdrojů je, že to, co bude ženám na moci a zdrojích přidáno, musí být mužům odebráno. Že se jedná o oprávněný požadavek žen, stojí na jiném listě.

Feminismus proto není oblíbený ani tam, odkud pochází – ve vyspělých západních zemích. Protože nám v Čechách jde o to, vyrovnávat se se správnými a spravedlivými feministickými teoriemi a cíli, málo si všímáme toho, s jakým konzervativním odporem se musejí vyrovnávat západní feministky samy.

Snadno a rychle upadáme do sebeobviňování z nedostatečné recepce pokrokových idejí a genderově citlivé, mladé české vědkyně nejvíce zaráží, že ani ženy, které by měly mít přehled, se k feminismu nehlásí. Ale právě vynikající badatelky si zřejmě osvojily habitus rovnoprávných a vysoce

kompetentních členek společnosti a nebudou se proto chápat jako oběť a zasazovat za něco, co již mají. Onen příznačný výrok: nejsem feministka, ale ... podle mého názoru zřejmě pochází z předchozí vyrovnanosti genderových vztahů.

3. 2 Sociální aspekt feminismu

Uvedli jsme již, že feminismus je produktem bílých, vzdělaných, většinou amerických žen vyšších středních vrstev. Jejich pojem rovnosti má samozřejmě na mysli rovnost mezi mužským a ženským genderem. Jen přetrvávající senzibilita pro sociální nerovnost umožňuje rozeznat, že se tato rovnost vždy vztahuje jen na muže a ženy ze stejné společenské vrstvy. Ženy a muži mají mít rovné postavení *ceteris paribus*, to je při jinak stejných podmínkách. Ještě konkrétněji, ženy středních vrstev bojují o úplné vyrovnání statusu s muži středních vrstev. O rovnoprávnost dělnických žen s dělnickými muži se příliš nezajímají. Ve Spojených státech na *sociální bias* feministického snažení upozornily především ženy jiné barvy kůže nebo neamerického původu. Feministická teorie není úplná, dokud nevysvětlí i pozice černých, chudých žen. Odmítnutí hegemonie bílých žen ale vedla k diverzifikaci hnutí takovým způsobem, že se „jiné“ ženy octly mimo hlavní proud privilegovaného feminismu. V Čechách se diverzifikace hnutí zatím zaměřuje hlavně na kulturní rozdílnosti²¹, které nechávají stranou sociální problémy. V podmínkách liberálního státu se ideologie zásadní rovnosti všech lidí redukuje na ideologii rovnosti přístupů či šancí, za kterými se skrývá akceptace faktu, že kdo nemá šanci danou původem, má velmi ztížený i přístup k šancím. Prosazování vlastních skupinových zájmů sociálně a kulturně privilegovaných žen je v liberalismu sice legitimním cílem, ale pokud by se přerozdělování mělo dít na úkor nejen mužů z vlastní vrstvy, ale na úkor jiných sociálních skupin, jednalo by se o perpetuování celkové nerovnosti. Rovnost je, stejně jako svoboda, nedělitelná, i nárok žen středních vrstev na rovnost se ve skutečnosti dovolává univerzálních hodnot. Připomeňme si, že socialismus byl jen jednou z ideologií sociální rovnosti. Již shora zmíněný Marshall v rozporu se současným trendem považuje evoluci občanství k sociální rovnosti za vrchol vývoje a ne za slabost režimu nebo lidí.

Namísto kolektivistické ideologie socialismu se snahy o vyrovnání rozdílů mezi lidmi dnes formulují v myšlenkových proudech, které navazují na humanismus ve vztahu ke každému člověku – ať máme na mysli deklaraci o lidských právech, správněji právech každého člověka, Honnethovo zdůraznění uznání, Baumanův odkaz k Levinasovi ad.²². Jen české feministky samy mohou rozhodnout, k jakému proudu se připojí, zda k tomu, který tendenčně exkluduje, nebo k tomu, jehož cílem zůstává univerzální inkluze lidstva.

3.3 Symbolické zdůraznění emancipace

Poslední bod věnujeme zamyšlení nad vztahem teorie a praxe ve feminismu. Feministky v teorii vyvracejí ontické přesvědčení o univerzální roli žen jako manželek a matek a vyžadují rovnost přístupu ke všem sférám společenské struktury. Shora jsme uvedli, že se jedná o rovnost z právního, politického, ekonomického, sociálního a psychosociálního hlediska. Všechny analýzy současných západních společností se shodují v tom, že pracovní trh, čili ekonomická sféra, nabyla ústředního významu jak ve vztahu ke všem ostatním sférám, tak ve vztahu k individuálním identitám, pozicím a rolím, prestiži atd. Pokud je plnohodnotná identita člena společnosti spojována s jeho pozicí na pracovním trhu, pak je logické, že se i feministické emancipační úsilí orientuje na přístup ke a postavení žen na pracovním trhu. Týká se *zakotvení antidiskriminace v pracovním právu, slučitelnosti rodiny a povolání, vytvoření institucionálních podmínek pro zapojení matek, kompenzačních opatření, např. přístupu žen ke vzdělávání, dělby práce v domácnosti atd.* Shoda se shora jmenovaným „socialistickým“ katalogem není náhodná! Rozdílná je jen provázející rétorika: V socialismu skutečná potřeba práce umožnila reálnou emancipaci většiny pracujících žen. Ta ale nebyla chápána jako výdobytek, spíše jako zátěž, a proto se dočkávala uznání jen při příslovečném *MDŽ*²³. České ženy necítily potřebu svoji skutečnou rovnost s muži expresivně vyjadřovat. Naproti tomu v současné liberální společnosti, kde se pracovní trh systematicky smršťuje, se práce stává předmětem „nárokování“. Feministické hnutí nutně musí ženské právo na práci expresivně formulovat a dovolávat se ideálních předpokladů emancipace. Tento rozpor mezi pragmatickým řešením emancipace v ideologicky zatíženém socialismu a nutnou ideologickou prací feminismu v pragmatickém liberalismu patří k dalším paradoxům vztahu mezi oběma směry.

4. Konvergence socialistické a feministické emancipace žen

Proudy socialistické a feministické emancipace se kříží: zatímco v socialismu šlo reálně o práci a žitá emancipace se objevila jako její produkt, feminismu jde především o emancipaci, a tu je možné dosáhnout jedině zapojením do placené práce. Vlastní výdělečná činnost žen se bez ohledu na ideologie projevuje jako nutný předpoklad rovnosti a svobody, která je jim slibována právem, v kultuře, i v psychosociální rovině. Materiálně dobře zajištěné západní ženy středních vrstev zůstávaly zcela závislé na mužské benevolenci. Proto se jejich snaha o vyrovnání točily kolem ideálních momentů - od rétoriky rovných partnerských vztahů, přes zdůrazňování kulturního životního stylu, až k veřejným symbolickým demonstracím²⁴. Dnešní střední vrstva je ale prakticky zcela odloučena od vlastních výrobních prostředků, čímž zanikla i podstata bývalého patriarchy²⁵ s modelem ženy domácnosti. V porevolučních Čechách si tzv. hegemoniální mužipřipomněli výhody patriarchy a významným způsobem ho začali v politice a na pracovním trhu prosazovat. Nedostatek práce sice jejich snahy místy podporuje, ale natrvalo ale nemají šanci. Trh se v globalizované ekonomii vyvíjí živelně, takže si ani oni nemohou být jisti, že si zachovají svůj privilegovaný přístup. Příspěvek žen obdobně jako za socialismu opět tvoří

součástí stability rodinného rozpočtu. Patriarchální moc je bez ekonomické podstaty nemyslitelná, takže současné nejisté pozice mužů (i žen) na pracovním trhu samy o sobě podporují rovnost v oné zmíněné psychosociální úrovni. Ve skutečnosti se na obzoru objevuje nová společenská potřeba práce žen, která znovu podpoří faktickou, tentokrát snad i uvědomovanou emancipaci žen. Za zády hegemoniálního demografického diskursu se teoretici sociálního státu připravují na důsledek klesající porodnosti. Jedině možnou rezervní armádu příštích pracovníků i platičů sociálního pojištění vidí v ženách. Stejně jako dnes již ve skandinávských zemích, bude již v blízké budoucnosti i v Čechách třeba žen současně jako pracovních sil a jako producentek příštích pokolení. Můžeme si být jisty tím, že pastorální vládnutí znovu objeví způsob, jak nám laskavě darovanou emancipaci zdůvodnit.

Kruh se uzavírá: nejsme náhodou zpátky u socialismu, který naši rovnost uznával, jenom když ji potřeboval? Na druhou stranu – nebyla naše představa o emancipaci idealistická v tom, že ji nastolíme bez jakéhokoliv pragmatického užitku pro společnost?

1 Immanuel Kant, Beantwortung der Frage: was ist Aufklärung? Berlinische Monatsschrift, 1784, 2, s. 481–494.

² Podle Marshalla má občanství tři součásti: civilní, politickou a sociální. Civilní součást (získaná v 18. století) znamená právo individuální svobody osobnosti, projevu, myšlenek a víry, právo na osobní vlastnictví a právo uzavírat platné smlouvy, právo na právo a na přístup k soudům. Politická součást (výdobytek 19. století) znamená právo participovat na výkonu politické moci buďto jako člen orgánu s politickou mocí nebo jako volič takovýchto orgánů. Sociální součást (nárok 20. století) znamená právo na podíl na stávajícím ekonomickém rozvoji a bezpečnosti, dále na plný podíl na sociálním dědictví a právo žít civilizovaně podle standardů společnosti. Srov. Marshall, Thomas H., Citizenship and social class and other essays, Cambridge Cambridge Univ. Press, 1950. Psychosociální rovina se pak týká kvality života v soukromé sféře.

³ Pojmem seriální kolektiv I.M. Youngová popisuje skutečnost, že sice neexistuje uvědomělé ženské hnutí, ale agregát žen, z nichž mnohé mají „objektivně“ shodné genderové zájmy, které mohou ke vzniku hnutí přispět. (Srov. Young, Iris Marion, Geschlecht als serielle Kollektivität: Frauen als soziales Kollektiv, in: Institut für Sozialforschung, Hrsg., Geschlechterverhältnisse und Politik, Frankfurt/M 1994, s. 221-262.) České ženy, na které se západní feministky po revoluci obrátily, neměly mandát, jednat za neexistující ženské hnutí, projevovaly ale o nastolené otázce zájem. Schopnost vyjadřování zájmů seriálního kolektivu se vytvořila na základě společné historie a vývoje v předchozí společnosti.

⁴ Bebel, August, Die Frau und der Sozialismus, J.H.W.Dietz Nachf., Berlin und Stuttgart 1922.

⁵ Žena je majetkem muže, disponuje jí nejen jako pracovní silou, ale i jako sexuálním stvořením. Žena je prvním tvorem, který byl zotročen dříve, než vznikl stav a pojem otroctví. Pateman označuje patriarchát jako bratrskou strukturu, jejímž historickým předpokladem byla porážka otce. Muži jsou ale rovnocennými, stejnými „bratry“ jen v jejich vztahu k ženám, ve svém vzájemném vztahu zdůrazňují nerovnost. (srov. Pateman, Carol, The Sexual Contract, Cambridge 1988).

⁶ Ať se tato histmat-rétorika zdá planým řečením, solidarita a stejnost žen a mužů v nerovnosti vůči třetím, skutečným oponentům, se historicky potvrzuje za podmínek politického útlaku v totalitním režimu.

⁷ V ČR je dosud rozšířeno přesvědčení, že přerušení prvního těhotenství v mnoha případech vede k následující neplodnosti žen. Jistě existuje výzkum, který zjistil, do jaké míry je nízký věk prvorodiček v přecházejícím režimu poplatný tomuto spornému názoru. Úsilí o legalizaci ukončení těhotenství bylo jedním ze sjednocujících momentů německého ženského hnutí.

⁸ Srov. Dreyfus, Hubert L./Rabinow, Paul (1987): Michel Foucault. Jenseits von Strukturalismus und Hermeneutik, Frankfurt/Main. Dále: Foucault, Michel, Geschichte der Gouvernmentalität II. Die Geburt der Biopolitik. Vorlesung am Collège de France 1977-1978, Frankfurt/M., 2004.

⁹ Nízké mzdy ovšem nadále podmiňovaly pragmatická spojení mužů a žen.

¹⁰ „Nemeritní“ znamená, že se hierarchické struktury nerovného rozdělení moci a odměn v socialismu neřídily v první řadě výkonem (jako v liberálním systému), ale příslušností ke komunistické straně.

¹¹ Willi, Juerg, Die Zweierbeziehung. Spannungsursachen, Stoerungsmuster, Klaerungsprozesse, Loesungsmodelle, Rowohlt, Reinbek 1975.

¹² S Alenou Wagnerovou jsme si stupeň své předchozí povýtce socialistické emancipace uvědomily v okamžiku, kdy nás němečtí úředníci žádali, abychom laskavě přenechaly jednání manželům.

¹³ Srov. Schenk, Herrad, Die feministische Herausforderung, C.H.Beck, München 1977.

¹⁴ Tak se import jeví z hlediska sociologie. Srov. Šmejkalová, Jiřina, Feminist sociology in the Czech Republic after 1989. A brief report, in: European Societies , 6 (2) 2004, s.169–180. Anglistky by zřejmě zdůraznily význam anglické literární teorie atd.

¹⁵ V Čechách se „v praxi“ nejvíce ujal tzv. kulturní feminismus, který předpokládá zásadní rozdíly mezi muži a ženami, zprostředkovaně odvozené z biologických rozdílů. Např. že ženy jsou citovější a méně agresivní než muži, mírumilovnější, starostlivější atd. Proto by se měly znovu uznat ženské hodnoty i ve veřejné sféře. Kulturní feminismus se snaží překonat sexismus uznáním ženské zkušenosti a přístupu.

¹⁶ Srov. Šmausová, Gerlinda, Proti tvrdošijné představě o ontické povaze gender a pohlaví, in: Sociální studia 7, 2002, str. 15-27.

¹⁷ Ve stati se zabývám hlavně jevy, které zůstaly stranou pozornosti západních feministek Gal a Kligman i Aleny Heitlingerové, české emigrantky žijící v Kanadě. Srov. Gal, Susan/Kligman, Gail, The Politics of Gender after Socialism – A Comparative-Historical Essay, Princeton, Princeton University Pres 2000. Heitlinger, Alena, Framing Feminism in Post-Communist Czech Republic“, in: Communist and Post-Communist Studies, Vol. 29, 1,1996. Problémem se ve své disertaci zabývá brněnská doktorandka Kampichler, Martina, Frauenbewegung und Feminismus im Zeitalter des Postkommunismus.Eine Frame-Analyse von „Ost-West“ Diskursen mit Schwerpunkt Tschechien und Österreich, manuskript. V hierarchicky pojatém dichotomickém rámování „západ-východ“ se okolnosti pro nepřijetí feminismu v Čechách téměř jeví jako definice v kruhu onoho nepřijetí, ne jako jeho vysvětlení. Jen mimochodem uvádím, že i účast na mírovém hnutí byla v ČR součástí oficiální politiky. Ekologické hnutí v ČR podlelo biologickému esencialismu, což vyloučilo identifikaci s feminismem.

¹⁸ Srovnej i celkem laxní postoj k sexuálnímu obtěžování na pracovištích a k týraní žen.

¹⁹ Na Hegelovskou metaforu „pána a raba“ se odvolává Hardingová při popisu „stand point“-feministického přístupu k vědeckému výzkumu. Rabové, tedy ženy, zpravidla o svých pánech, tedy mužích, ze svého pohledu „zdola“ vědí více, než páni/muži o svých podřízených/ženách při svém „povrchním“ pohledu „svrchu“. Srov. Harding, Sandra, Feministische

Wissenschaftstheorie: Zum Verhältnis von Wissenschaft und sozialem Geschlecht, Hamburg 1990.

²⁰ Projevem naznačeného problému je mínění, že hezké ženy nemají feminismus zapotřebí. Směňovat atraktivní vzezření ženy za atraktivní sociální status muže je sice možné, ale nejen nedůstojné, ale s přibývajícím věkem také pro ženy velmi nevýhodné. Potvrzuje se, že ona nepsaná sexuální smlouva, podle které ženy směňují sexuální služby za část živobytí, dosud existuje (Pateman 1988). Není třeba dodávat, že manipulace muži a používání ženské lsti ke zrovnoprávnění žen nepřispívá, protože v nejlepším případě dosáhne jen individuálního přerozdělení určitých výhod, které ale plně zůstávají v mužově dispozici.

²¹ Srov. Hašková, Hana/Křížková, Alena/Linková, Marcela (eds.), Mnohohlasem.

Vyjednávání ženských prostorů po roce 1989, SOÚ, Praha 2006.

²² Srov. Bauman, Zygmunt, Humanitní vědec v postmoderním světě, Nadace Dagmar a Václava Havlových VIZE 97, Praha 2006. Honneth, Axel, Kampf um Anerkennung. Zur moralischen Grammatik sozialer Konflikte, Suhrkamp 1992.

²³ Mezinárodní den žen

²⁴ České ženy asi sotva měly čas na reflexivní sebeuvědomování se v terapeutických a teoretických skupinách, na čtení alternativních feministických časopisů apod.

²⁵ Bývalí patriarchové již nevládnou soukromým vlastnictvím, čímž fakticky zanikla jejich schopnost přebírat zodpovědnost za celou rodinu. Používání zavedeného pojmu patriarchát je v dnešních poměrech zkreslující, správnější by byl výraz mužská vláda nebo hegemonie, které vyjadřují, že muži si dosud osobují právo na panství, aniž by byli schopni poskytovat ochranu.

Saarbrücken, 17. 11. 2006

D- 66119 Saarbrücken, Petersbergstr. 57

email: Gerlinda.Smaus@gmx.de